

Від правової політики держави до правового режиму

From a legal policy for the legal regime

Людмила Вакарюк

Ключові слова:

правовий режим, правова держава, право, правова політика держави, стимули, обмеження, суспільство.

Key words:

legal regime, legal state, law, government policy, incentives, limitations society.

Постановка проблеми. Право виступає в цілому універсальним інструментом управління, покликаним не тільки сприяти задоволенню інтересів суспільства і держави, а й врегульовувати і сприяти свого роду розвитку суспільних відносин, що складаються в суспільстві.

Вміле використання юридичних засобів, з яких складається право, грамотно визначена мета правової політики та запровадження відповідного правового режиму сприяють вирішенню тих завдань, що стоять перед державою і суспільством.

Законодавець, формуючи, реалізуючи право, зобов'язаний враховувати адекватність обраних юридичних засобів поставленій меті, завданням, оскільки ефективність правового регулювання визначається не тільки разовим результатом, а й його стабільністю. Грамотно поєднана правова політика і режим забезпечують ефективну реалізацію поставлених завдань, серед яких – створення особливого порядку правового регулювання.

Стан дослідження проблеми. Слід зазначити, що деякі проблеми теоретичного та галузевого правових режимів досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, дослідники, а саме: С.С. Алексєєв, В.Б. Аверьянов, М.І. Байтін, Д.М. Бахрах, К.В. Бережна, В.В. Белєвцева, В.М. Горшеньов, Є.В.Додін, В.Б. Ісаков, А.М. Колодій, С.В. Ківалов, О.В. Малько, М.І. Матузов, В.Я. Настюк, С.П. Погребняк, Т.С. Подорожна, В.Б. Рушайло, О.С. Родіонов, І.С. Самощенко, І.О. Соколова, Ю.О. Тихомиров, Є.О. Харитонов, Е.Ф. Шамсумова та багато інших провідних вчених. І хоча поняття «правовий режим» широко увійшло в юридичну термінологію, доводиться констатувати, що дана правова категорія залишається однією з найбільш складних і недостатньо вивчених у юридичній науці.

Метою статті є вияв впливу політики держави на зміст правового режиму в процесі його встановлення і функціонування.

Виклад основного матеріалу. Формування державної правової політики зачіпає всі без винятку сфери чинного законодавства, хоча форми та обсяги «втручання» в різні сфери суспільного життя суттєво залежать від особливостей суспільно-політичної та соціально-економічної обстановки в державі¹. Держава, враховуючи закономірності суспільного розвитку, визначає потребу в юридичній регламентації суспільних відносин, надаючи їм відповідної юридичної форми. Вплив політичних, соціально-економічних, культурних процесів викликають певні зміни в характері і змісті суспільних відносин, що, у свою чергу, викликає необхідність трансформації юридичної форми і її складових частин. Це не може не позначитися також і на такому досліджуваному явищі, як правовий режим, який повинен забезпечити бажаний соціальний ефект² та окреслити межі втручання держави в регулювання суспільних відносин.

Для України питання окреслення меж втручання держави в регулювання суспільних відносин та економічних процесів є вкрай важливим, оскільки в країні тривалий час домінувала практика надмірного

¹ Недюха М. Правова політика України: новітні виміри / М. Недюха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/ucnavs_2010_4\(16\)_7%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/ucnavs_2010_4(16)_7%20(1).pdf).

² Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин. Монографія / Н.Д. Гетьманцева. – Чернівці : Технодрук, 2015. – С. 34.

державного контролю за економічним розвитком³. За такої ситуації зазнали зміщення і змішування всі соціальні інститути й орієнтири: суспільство, позбавившись надмірного контролю, намагається радикально перелаштуватися на новий лад, при цьому соціально орієнтована держава, проголошуючи соціальні права й визнаючи людину найвищою цінністю, не в змозі в один момент забезпечити виконання вказаних пріоритетів, у результаті чого відбувається поступова перебудова і державних інститутів, і (що найголовніше) свідомості як влади, так і народу⁴. В окресленій ситуації для реалізації прав людини важливим є також одночасне встановлення певних правових режимів: режиму стимулювання для особистості і режиму обмеження для держави, яка в будь-яких ситуаціях повинна діяти ефективно і таким чином повинна досягти стабільності у відносинах із суспільством.

Право, що є вищою цінністю прав і свобод людини, є тим засобом, що поєднує відповідний режим стимулювання та обмеження. Так, для правової держави необхідна певна система обмежень державної влади, тобто встановлення правового режиму обмеження, де кожен з елементів буде посідати відповідне місце, забезпечуючи при цьому в сукупності захист всього суспільства. Злагожене функціонування правового режиму багато в чому залежить від визначення мети правової політики держави зокрема й ефективної реалізації функцій держави загалом. У залежності від ступеню ефективності правової політики залежить також рівень економічного розвитку суспільства, стабільність економічного ладу, розвиток виробництва і споживання благ, матеріального благополуччя населення.

Іншими словами, можна сказати, що потрібно забезпечити баланс тих засобів, які носять за своїм характером певного роду обмеження, направлені на захист від зловживання самої держави, посадовців, з іншого боку, такі засоби не повинні заважати державі функціонувати ефективно, раціонально, бо, як показує історія, надмірна централізація, а відтак і децентралізація є шкідливою для будь-якої сфери регулювання. Так і тут: надмірне посилення державної влади різного роду засобами, створення при цьому «владного» режиму так само є шкідливим, як і «пом'якшення» державної влади, відсутність її як такої. Це може призвести до різного роду протиріч у суспільстві і, як показує історичний шлях розвитку державності, до зміни соціально-економічних формацій, а інколи і до анархії. Водночас важливо, щоб у процесі трансформаційних змін, які відбуваються в правовому полі, використовувалися не силові, а винятково правові методи їхнього досягнення⁵. Тому необхідно передусім правильне розуміння особливостей функціонування державної влади в різних соціально-економічних формаціях. Це необхідно для того, щоб діяльність держави у всіх її іпостасях можна було визнати ефективною.

Саме в цьому полягає визначна роль правових режимів у здійсненні правової політики сучасної держави, практики їх використання в правотворчій діяльності (на різних рівнях, починаючи від централізованого регулювання, закінчуючи локальним), на етапі реалізації правових приписів, а також у процесі тлумачення права.

Правовий режим – це завжди досить складний комплекс взаємозв'язків і взаємовідносин, загальних, особистих і колективних інтересів⁶, а також і інтересів держави. Неможливо зрозуміти сутність правового режиму і поза зв'язком із політичними процесами і подіями, що відбуваються в нас в Україні. Адже правові засоби не можуть бути ефективні без відповідного політичного середовища, що забезпечує консолідацію всіх політичних сил у питаннях розуміння основ правової політики держави.

Конституція України, проголосивши принцип свободи праці (ст. 43), поширила даний принцип на всі закони та інші нормативно-правові акти. Разом із тим розпорядженням Кабінету Міністрів України № 766-р «Про проведення робіт тимчасового характеру з інженерно-технічного облаштування державного кордону» від 25 червня 2014 р. передбачено залучення за ініціативою місцевих держадміністрацій громадян із числа зайнятого населення, осіб пенсійного віку, студентів, інших осіб, крім зареєстрованих безробітних, до участі в роботах тимчасового характеру з інженерно-технічного облаштування державного кордону та забезпечити їх фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів, роботодавців та інших не заборонених

³ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. – Х.: Право, 2016. – С. 28.

⁴ Там само. – С. 28.

⁵ Гусаров С. Пріоритетні напрямки правової політики держави. / С.Гусаров // Правова політика в Україні: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – Т. 1. – С. 54. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naru.com.ua/wp-content/uploads/pdf/KONFERENCE1tom.pdf>.

⁶ Правовые режимы: общетеоретический и отраслевые аспекты: монография / под ред. засл. деятеля науки РФ, докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько, и докт. юрид. наук, проф. И.С. Барзиловой. – М.: Юрлитинформ, 2012. – С.11-12.

законодавством джерел⁷. Вказаним розпорядженням Кабінету Міністрів України наданий дозвіл у примусовому порядку залучати громадян до тимчасових громадських робіт з інженерно-технічного облаштування державного кордону. Враховуючи політичні реалії української держави й особливий стан, що має місце на сході країни, державний кордон звісно бути укріплений, але це не означає, що держава повинна порушувати міжнародні норми, що проголошують заборону примусової праці та норми національного законодавства, де закріплюється положення про те, що використання примусової праці забороняється. Тому не оголосивши правовий режим воєнного чи надзвичайного стану в країні, є неможливим і залучення громадян до обов'язкових тимчасових громадських робіт, оскільки це є прямим порушенням норм національного законодавства і, в першу чергу, норм Конституції України.

Звісно, що будь-який правовий режим виражає ступінь жорсткості юридичного регулювання, наявність відомих обмежень і пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності⁸. Але прив'язка до режиму слова «правовий» вказує на основну його особливість – він заснований на праві і ним встановлюється (регулюється). А отже, повинен насамперед відображати інтереси громадян України, суспільства в цілому.

Взагалі політичний підтекст багатьох юридичних явищ, понять, конструкцій є цілком очевидним. Адже важко назвати такий юридичний (правовий) режим, який би встановлювався всупереч політичній волі держави. Інакше останнє – не суверенно⁹.

Правові режими завжди мають нормативну основу, що включає в себе сукупність відповідних прийомів, засобів, способів організації поведінки суб'єктів правовідносин. Правовий режим є самостійною правовою категорією, сутність якої не поглинається іншими, спорідненими до неї за змістом правовими дефініціями, зокрема такими як: «механізм правового регулювання» «метод правового регулювання», «правова політика», «правовий порядок», «законність» тощо. Але це не означає, що правовий режим не взаємодіє з вище переліченими правовими явищами, оскільки тільки в системному функціонуванні та взаємодії можна досягти тієї мети і завдань, що стоять перед правовим регулюванням.

Правовий режим, закріплюючись у нормі права, знаходить своє відображення в засобах, способах, різного роду прийомах, що встановлюють відповідні умови, заборони, обмеження, стимули відносно конкретних суб'єктів суспільних відносин, стосовно певного об'єкту з метою досягнення тієї мети, що стояла перед державою в особі її законодавчих органів.

За словами С.С. Алексєєва, «правовий режим виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і створюють особливу спрямованість регулювання. У рамках кожного режиму є присутні всі способи правового регулювання, одні з яких є домінуючими в залежності від спрямованості режиму»¹⁰. Із цієї точки зору ефективно використання правових засобів у вирішенні тих чи інших спеціальних завдань у значній мірі полягає в тому, щоб обрати оптимальний для вирішення відповідного завдання правовий режим, майстерно відпрацювати його відповідно до специфіки завдання і змісту відносин, що піддаються регулюванню¹¹. Грамотно визначена правова політика сприяє адекватному обранню правового режиму, який створює сприятливі умови для задоволення інтересів суб'єктів права.

Мета і завдання, що стоять перед правовою політикою і правовим режимом, є різноманітними, але вони повинні знаходитися у відповідності з рівнем розвитку суспільних відносин в державі. Однак метою правового режиму, що закріплюється державою в цілому, є сприяння і забезпечення ефективності правового регулювання суспільних відносин, створення сприятливих умов для правомірних дій та створення несприятливих для протиправних.

⁷ Про проведення робіт тимчасового характеру з інженерно-технічного облаштування державного кордону: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 766-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/766-2014-%D1%80>

⁸ Алексєєв С.С. Теория права / С.С. Алексєєв. – М.: БЕК, 1994. – С.186.

⁹ Матузов Н. И. Правовые режимы: Вопросы теории и практики / Н. И. Матузов, А. В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1. – С.18.

¹⁰ Алексєєв С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве / С.С. Алексєєв – М. : Юрид. лит-ра, 1989. – С. 185-186, 201.

¹¹ Алексєєв С.С. Теория права / С.С. Алексєєв – М. : Издательство БЕК, 1995. – С. 243.

Правовий режим є формально визначеним у нормативно-правових актах, які є його юридичною підставою для функціонування. У свою чергу, правова політика є відображенням змісту нормативно-правових актів, що діють у державі.

Загалом можна констатувати, що правовий режим встановлюється і реалізується, як правило, в площині державної мети і завдань як основних напрямків державної політики.

Отже, правовий режим поза правовою сферою не є функціонуючим, оскільки там діють інші режими, які не опосередковані правовими нормами. Розкрити природу і сутність правового режиму – розкрити його взаємодію з правовим регулюванням, із правовою політикою, процесами економічного, політичного, культурного, соціального життя народу, його менталітету.

Висновки. У сучасних умовах назріла необхідність формування нової правової політики і правового режиму, які дозволять зрозуміти всю складність і глибину проблем сучасного державотворення, досягти стратегічної мети і тактичних завдань держави і суспільства, осмислити й усвідомити принципово інше призначення цих правових категорій в умовах, що змінилися, та виключити спонтанність, непередбачуваність, всілякі відхилення від намічених цілей у правовому регулюванні. Правовий режим буде сприяти і забезпечувати реалізації прав і законних інтересів громадян лише тоді, коли він буде опиратися на розвинену ринкову економіку, ефективну державну владу, стабільну демократичну політичну систему, де функціонують інститути громадянського суспільства, високу правову культуру і правосвідомість громадян.

Анотація

У статті висвітлюється вияв впливу політики держави на зміст правового режиму в процесі його встановлення і функціонування. Зауважується, що злагоджене функціонування правового режиму багато в чому залежить від визначення мети правової політики держави зокрема й ефективної реалізації функцій держави загалом. Розкрити природу і сутність правового режиму – це розкрити його взаємодію з правовим регулюванням, із правовою політикою, процесами економічного, політичного, культурного, соціального життя народу, його менталітету. Робиться висновок, що в сучасних умовах назріла необхідність формування нової правової політики і правового режиму, які дозволять зрозуміти всю складність і глибину проблем сучасного державотворення, досягти стратегічної мети і тактичних завдань держави і суспільства, осмислити й усвідомити принципово інше призначення цих правових категорій в умовах, що змінилися та виключити спонтанність, непередбачуваність, всілякі відхилення від намічених цілей у правовому регулюванні.

Summary

The article highlights the influence of state policy on the maintenance of the legal regime in the process of its installation and functioning. Sauvages scho slagjana funktsionuvannya legal regime bagato in chomu zaleite from methylene prabowo proposed policy of the powers in particular I efektifno realset functions powers in total. It is concluded that in modern conditions there is a need of forming a new legal policy and the legal regime, which in turn will give to understand the complexity and depth of the problems of the modern state, to achieve the strategic goals and tactical objectives of the state and society, comprehend and realize the fundamentally different purpose of these legal categories to changed conditions and to eliminate the spontaneity, the unpredictability, all sorts of deviations from the objectives of legal regulation.

Використана література:

1. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри / М. Недюха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/ucnavs_2010_4(16)_7%20(1).pdf.
2. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин. Монографія / Н.Д. Гетьманцева. – Чернівці : Технодрук, 2015. – 592 с.

3. Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. – Х. : Право, 2016. – 560 с.
4. Гусаров С. Пріоритетні напрямки правової політики держави. / С. Гусаров // Правова політика в Україні: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – Т. 1. – 342 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://napu.com.ua/wp-content/uploads/pdf/KONFERENCE1tom.pdf>.
5. Правовые режимы: общетеоретический и отраслевые аспекты: монография / под ред. засл. деятеля науки РФ, докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько, и докт. юрид. наук, проф. И.С. Барзиловой. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С.11–12 (416 с.)
6. Про проведення робіт тимчасового характеру з інженерно-технічного облаштування державного кордону : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 766-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/766-2014-%D1%80>.
7. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
8. Матузов Н.И. Правовые режимы: Вопросы теории и практики / Н.И. Матузов, А.В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 16–29.
9. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит-ра, 1989. – 288 с.
10. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев – М. : Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
11. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації / Т.С. Подорожна. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 536 с.

Людмила Вакарюк,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*